

може бути європейська демократія, може бути американська демократія, може бути китайський авторитаризм. Хоч би яку форму обрало суспільство, воно повинно цю форму прийняти (увібрати). На даний момент, українці, здається, обрали форму, але не прийняли її. Безвіз з ЄС це не приналежність до європейської сім'ї, це лише можливість зрозуміти, що демократія - це коли суспільство є активним учасником процесів в країні.

Список використаної літератури

1. Горбатенко В.П. Політологічний енциклопедичний словник / В.П. Горбатенко. – К.: Генеза, 2004. – 367 с.
2. Піча В.М. Соціологія: Курс лекцій / В.М. Піча, О.М. Семашко, Н.Й. Черниш. – К.: Заповіт, 1996. – С. 167-179.
3. Українське суспільство 1994 – 2001. Результати опитування громадської думки. – К., 2001. – С. 278.
4. Єфименко О. Історія України та її народу / Єфименко О. – К., 1992. – 134 с.

O.Malamura

IS IT POSSIBLE FOR UKRAINE TO BE A FLOURISHING COUNTRY?

The article outlines the main reasons why Ukraine can not become a prosperous country. The main attention is on proofs of this statement.

Key words: Ukrainian nationalism, political elites, Ukrainian naivety, Ukrainian economy.

Охота Я.

ПОЛІТИЧНІ ПОГЛЯДИ ГЕТЬМАНІВ

Б. ХМЕЛЬНИЦЬКОГО ТА І. ВИГОВСЬКОГО: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

У статті проаналізовано ідеї державності гетьманів Б.Хмельницького та І.Виговського. Визначено основні фактори їх формування та вплив на розбудову української держави.

Ключові слова: держава, політичні погляди.

Від середини XVII і до початку XVIII століття державницькі ідеї, зокрема ідеї незалежності та автономності України, досягають найвищого рівня свого розвитку. Найпомітніший внесок у їх розробку здійснили гетьмани Богдан Хмельницький та Іван Виговський. Саме цей період суспільно-політичної думки гетьманщини викликає особливу зацікавленість у вітчизняних науковців. У статті подається порівняльний аналіз політичних поглядів двох видатних гетьманів, а також ідеї державності періоду української гетьманської держави.

Актуальність даного дослідження полягає у тому, що у ньому робиться спроба дослідження спробу дослідити суттєву різницю між ідеями автономності та незалежності у політичних поглядах Б. Хмельницького та І. Виговського. У цій роботі акцентується увага на тому, як, відповідно до історичних і політичних змін, відбувалися зміни у позиціях гетьманів. Також у дослідженні ми намагаємося

висвітлити ідеї державності періоду української гетьманської держави загалом, та кожного гетьмана зокрема.

Аналіз наукових досліджень. Означену проблему досліджували такі вчені, як О. Апанович, М. Брик, М. Бушин, М. Грушевський, М. Драгоманов, Р. Іванченко, О. Оглоблин, В. Смолій, В. Степанков, Я. Федорук, А. Яковлів та інші. Кожен з них ідеї автономності та незалежності у політичних поглядах Б. Хмельницького та І. Виговського вивчав відповідно до сфери своїх наукових зацікавлень – історії, філософії, політології.

Мета – дослідити ідеї державності періоду української гетьманської держави у загальному та кожного гетьмана окремо, поглиблено проаналізувати політичні погляди гетьманів Б. Хмельницького та І. Виговського.

Державницька концепція гетьмана Б. Хмельницького стала вершиною державницького мислення доби розвинутої Козацької держави. Вона засвідчила утвердження цієї держави, визначення її внутрішньої та зовнішньої політики. На нашу думку, головною ідеєю політики Козацької держави найчастіше була ідея орієнтаційна, тобто: українські гетьмани мислили позиції України винятково в тісному союзі з іншою державою чи під її протекторатом. Фактично питання про існування Козацької держави 174 як цілком самостійної і незалежної не ставилося. Певний рівень суверенності завжди зумовлювався підтримкою тієї чи іншої держави. Саме у цей період українські державницькі концепції досягли найвищого розвитку.

Політичні погляди в Україні набули подальшого розвитку за часів Гетьманщини, яка існувала впродовж 116 років (1648—1764 рр.). Біля витоків гетьманської держави стояв Богдан Хмельницький (1595—1657). Переслідуваний офіційними представниками польської влади, Б. Хмельницький пішов на Запорозьку Січ, де отримав гетьманську булаву і 1648 р. сформував перший повстанський загін, а протягом першого року війни зумів створити народно-визвольну армію.

Під час війни Б. Хмельницький вів активну політичну діяльність, яка дала підстави розцінювати його спрямування як державотворчі. На визволеній території з його дозволу виникав новий державний апарат, прототипом якого були демократичні установи, що існували в Запорозькій Січі. До того ж він провадив значну роботу з установлення дипломатичних відносин з іноземними державами.

Але постать Б. Хмельницького вважається суперечливою. Річ у тім, що ідея державності не була основною, коли він почав війну з Польщею. З цього приводу М. Грушевський писав, що ні Хмельницький, ні козаччина, піднімаючи повстання, ще не думали про якийсь новий устрій українського життя; основною їхньою метою було скасування закону 1638 р., який значно скоротив козацькі привілеї, а народ використовувався як засіб для досягнення цієї мети. Певну роль відіграла й особиста образа, завдана Б. Хмельницькому підручними Ко-нецпольського. І тільки на тлі ейфорії від перших перемог над Польщею у Б. Хмельницького змінилися політичні погляди. Він почав думати про встановлення державної незалежності, але ці погляди були нечіткими, без визначення кінцевої мети. М. Грушевський констатував із цього

приводу, що свідомість Б. Хмельницького була занадто козацькою, в ній превалювали козацькі інтереси.

Для втілення ідеї державотворення він почав шукати союзників проти Польщі. Вів переговори з Туреччиною, Молдавією, Семиградям і єдиновірною Росією.

Політико-правові погляди Б. Хмельницького детально викладено в "Договірних статтях", написаних у березні 1654 р. Аналізуючи їх, можна зробити висновок, що в сучасному розумінні йшлося про автономію України. За громадянами України залишалися їхні майнові права, навіть більше — цар повинен був дати жалувані грамоти на володіння майном. Уся влада на території України зосереджувалась у руках гетьмана, який мав обиратися на демократичних засадах без участі представників царя. Російський цар отримував інформацію про вибори, що відбулися, і приймав присягу гетьмана. На місцевому рівні владні функції здійснювали земські та городські уряди, які також обиралися. Правосуддя здійснювалося незалежними військовими судами, що їх очолював виборний старшина. Серед цивільного населення пропонувалося суди земські й громадські відправляти через урядників, яких вони з-поміж себе виберуть. Незалежною й недоторканою у своїх правах залишалася духовна влада — православна церква. Зберігалися всі її права, а також майно, яке їй належало за станом на час підписання договору.

У міжнародних зносинах Україна залишалася вільною. Приймання послів інших держав і переговори з ними гетьман міг вести самостійно. Царя тільки інформували про міжнародну діяльність. Але зносини з Туреччиною та Польщею можливі були з дозволу монарха Росії. Передбачалося, що Росія стане гарантом безпеки України, своїми військами вона мусить оберігати її кордони з Польщею, а південні кордони охоронятимуться самостійно за матеріальної допомоги Росії. Значне місце в "Договірних статтях" відведено проблемам козацтва. Б. Хмельницький пропонував зберегти за ним усі права, виборені за часів Запорозької Січі, включно з матеріальним самозабезпеченням. Кількість реєстрових козаків мала сягати 60 тис. Цікавими були пропозиції першого гетьмана Української держави стосовно соціальних гарантій жінкам і дітям загиблих козаків. За ними зберігалися всі вільності та права батьків.

Б. Хмельницький повалив польське панування в Україні, став творцем Української гетьманської держави, забезпечив її міжнародні зв'язки, започаткував розбудову державності України. Але непослідовність політичних поглядів першого гетьмана України, надмірна увага до проблем козащини на шкоду решті населення привели його до тяжких помилок. Необхідно зазначити, що Б. Хмельницький розробляв проект міждержавного договору з Москвою за участю генерального писаря Івана Виговського.

У 1657—1659 рр. І. Виговський був гетьманом України і спромігся піднести інститут гетьманства на високий рівень. Державницька концепція гетьмана Івана Виговського ґрунтується на ідеї повернення до умов Зборівського трактату з розширенням прав Козацької держави. Власне, після короткого протекторату під Москвою І. Виговський починає відстоювати ідею Великого князівства Руського. Крім того, гетьман зробив спробу запровадити її в життя у межах Речі Посполитої. Цю ідею було використано як теоретичну основу при складанні Гадяцьких пактів 1658 року.

Ідея князівства стала кроком уперед у розвитку державницьких концепцій України, склала основу для творення незалежної державності. Перш за все, Гадяцькі пакти денонсували українсько-російський договір 1654 року. Таким чином, Козацька держава відходила від Москви як єдиного військового союзника і протектора. З пактів бачимо, що І. Виговський намагається уладнати старий конфлікт між Україною та Польщею. Він значно розширив коло повноважень гетьмана. За його влади було оформлено союзний договір із Швецією, укладено договір про перемир'я з Польщею. І. Виговський мріяв розбудувати Україну подібно до Швейцарії, а відносини з Москвою прагнув розірвати.

Варто згадати і найтрагічнішого гетьмана України в 1665—1676 рр. Петра Дорошенка. Він був на боці І. Виговського, поділяв його політичні погляди про незалежність Української держави. Гетьманство П. Дорошенка припало на часи, коли Україна поділилася на дві частини — Лівобережну і Правобережну відповідно до орієнтації щодо Росії та Польщі. Лівобережну частину певний час очолював підніжок московського царя Іван Брюховецький, а Правобережну — Павло Тетеря, який виступав за союз із Польщею. П. Дорошенко прагнув об'єднати всі українські землі та створити незалежну від Москви й Туреччини нейтральну державу. Його політичну позицію за нинішньою термінологією можна назвати центристською. Однак його устремління не були зрозумілими для українців. У союзі з Оттоманською Портою він воював проти Польщі, але союзники зрадили його, розпочали грабіж українських міст і сіл, що викликало невдоволення населення політикою гетьмана.

Певний слід в історії політичної думки в Україні залишив гетьман Іван Мазепа (1644—1709). Цей гетьман мріяв замінити демократичний порядок самоустрою на українських землях монархією в особі гетьмана. Як відомо, він зробив деякі кроки в цьому напрямі, поширив свою владу на значну територію України, прийняв під своє керування наперекір московському цареві правобережних козаків, вів таємні переговори зі шведським королем Карлом XII і закликав його об'єднати зусилля для боротьби з Петром I.

Саме І. Мазепа першим виплекав ідею незалежної держави, підняв цю ідею на висоту загальнонаціональної історичної мети. Політичні погляди І. Мазепи було покладено в основу українсько-шведського союзу 1708 р. Оригінал договору пропав під час Полтавської битви, але його зміст був відомий прем'єр-міністрові Карла XII графові Піперу і генеральному писареві Пилипу Орлику, який 1712 р. виклав основні ідеї договору в документі під назвою "Вивід прав України". Договір Карла XII та І. Мазепи гарантував Україні збереження її державного ладу, єдність і недоторканність території. Ним також передбачалося підвищення авторитету єдиноправи-теля України — гетьмана.

Чіткішими були політичні погляди Пилипа Орлика (1672—1742). Він був сподвижником І. Мазепи і прибічником ідеї незалежності Української держави. Після Полтавської битви він разом з І. Мазепою в липні 1709 р. перебрався до Бендер, де після смерті І. Мазепи став гетьманом в еміграції (5 квітня 1710 р.).

Основною ідеєю, метою життя гетьмана П. Орлика стало створення антиросійської коаліції для вирішення українського питання. Його політико-правові погляди охоплювали весь спектр проблем державного устрою, владних відносин, судової влади тощо. Майже всі вони викладені в праці "Вивід прав України", а також у "Пакті і Конституції законів та вільностей Війська Запорозького" (Конституції Пилипа Орлика 5 квітня 1710 р.).

У цьому документі, написаному під час обрання П. Орлика гетьманом, передбачалося повне визволення України і встановлення державності. Цього договору повинні були дотримуватись і всі наступні гетьмани.

Перша в світі Конституція визначала державний статус України, її внутрішній устрій та міжнародне становище. Конституцією встановлювався національно-державний суверенітет України, до неї мали увійти всі історичні землі обабіч Дніпра, її кордони визначалися за станом на час правління гетьмана Богдана Хмельницького. Гарантом незалежності України виступав шведський король, а сам він та його нащадки отримували титул протекторів України.

У державі передбачалися три гілки влади: законодавча, виконавча й судова. Законодавча влада відводилася Генеральній раді, до якої мали входити не тільки генеральна старшина, городові полковники, полкова і сотенна старшина, а й по одному депутату від кожного полку з числа заслужених козаків, "розумних радників", а також депутатів від запорозького козацтва. Передбачалося, що всі важливі питання вирішуються радою на зібраннях у гетьманській резиденції тричі на рік (на Різдво, Великдень і Покрову).

Виконавча влада належала гетьманові, але обмежувалася генеральною старшиною, з якою він мав радитися для винесення рішень. Обмеження гетьманської влади стосувалося міжнародних відносин, фінансів, суду, виборів старшин.

У державі з елементами парламентського устрою гетьман був підзвітний у своїй діяльності. Його звіту могли зажадати в приватному порядку чи на Генеральній раді старшина, полковники або радники. Але, вимагаючи звіту щодо порушення законів і вільностей Батьківщини, вони не могли заподіяти "найменшої шкоди високій Гетьманській честі".

За Конституцією всі державні посади в незалежній Україні були виборними і затверджувалися гетьманом. Уряди полковників і сотників повинні були не тільки керувати військом, а й управляти всім населенням, мати адміністративно-політичну і соціально-економічну владу на території полку й сотні.

Правосуддя відправляв Генеральний суд, який слідкував за виконанням законів. Проте якби хтось із старшин, радників, знатних козаків і решти урядників, а також із рядових козаків учинив злочин, що шкодить Гетьманській честі, то їх "...не повинен карати сам Ясновельможний Гетьман із власної ініціативи і помсти, але таке правопорушення — і умисне, й випадкове — має підлягати розглядові Генерального суду...".

У Конституції розділялися навмисний злочин і злочин із необережності, викладався важливий аспект кримінальної політики — відповідності покарання характерові злочину.

Був там іще один важливий правовий принцип — верховенства закону в державі. Його виконання — основний обов'язок гетьмана, інших керівних осіб і простих громадян.

У цьому історичному документі було передбачено цілий розділ, де робилася спроба вирізнити особистість, зменшити несправедливість стосовно до неї, тобто продемонстровано намір законодавче врегулювати соціальні відносини. Вказувалося на необхідність припинення утисків і гноблення козаків і громадян старшиною, їй заборонялося зловживати службовим становищем і використовувати козаків і посполитих селян на своїх господарських роботах, віднімати в них землі або примушувати їх продавати, забирати в них майно, використовувати їхні підводи і т. ін.

Отже, якщо порівнювати політичні погляди Б. Хмельницького та І. Виговського, ми можемо зробити висновок, що державницькі концепції цих двох гетьманів стали одним із найвагоміших здобутків політичної думки доби гетьманщини. Обидва гетьмани завжди бачили в ідеалі незалежну Україну, тому ідея незалежності деколи прослідковувалася в їх політичних документах. В той самий час і історичні, і політичні обставини склалися так, що на той час ідея незалежності, на жаль, не могла бути реалізована на практиці. З огляду на це актуалізувалася ідея автономності Козацької держави, котра в концепціях обох гетьманів передбачала не залежність Козацької держави від іншої держави, котру та визнавала протектором, а союз вільного з вільним, рівного з рівним. Політико-правові погляди гетьманів України Богдана Хмельницького, Івана Мазепи, Пилипа Орлика сприяли формуванню й розвиткові національної політичної та правової ідеології, входженню України в політичні процеси Європи, зміцненню її міжнародного авторитету.

Список використаної літератури:

1. Тисяча років української суспільно"політичної думки: У 9 т., 14 кн. – Т. III. – Кн.1. – К., 2001. – 245 с.
2. Тисяча років української суспільно"політичної думки: У 9 т., 14 кн. – Т. II. – Кн. 1. – К., 2001. – 232 с.
3. Грушевський М. Історія України, репринтне видання 1913 р. / М. Грушевський. – К. 1990. – 364 с.
4. Лапшин С. Характеристика політичних поглядів та особливості їх формування / С.А. Лапшин // Наукові записи Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія. Вип. 25 Збірник наукових праць. – Вінниця, 2017. – С. 25-30.
5. Смолій В. Богдан Хмельницький. Хроніка життя та діяльності / В. Смолій, В. Степанков. – К: Наукова думка, 1994. – 154 с.
6. Салтовський О.І. Концепції української державності (від витоків до початку ХХ сторіччя) / О. І. Салтовський. – К., 2002. – 63 с.